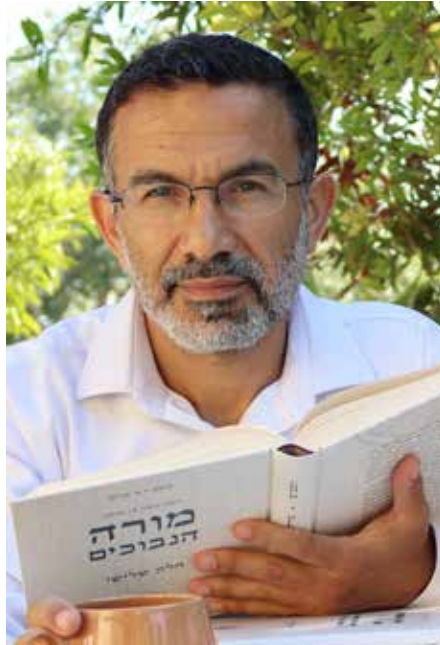


משיח שקר או דמות של השראה? מי אתה שמעון בן כוסבה

את בר כוכבא הגיבור כולנו מכירים מהגן, מהסיפורים של הגנות. אבל מי באמת היה שמעון בן כוסבה? במשך שנים ארוכות היתה דמותו של האיש שענת לידתו כלל לא ברורה - שלילית בעיקרה, אך תפנית בעלילה התרחשה עם בוא הציונות | הסיפור שאתם חייבים לקרוא לקראת ל"ג בעומר

אלעד הומינר



משנה אם אתם מכירים אותו כבר כזיכא או כבר כוכבא, חייו של שמעון בן כוסבה שנויים במחלוקת ואף כמעט ולא מדוברים. הימים הללו, ימי ל"ג בעומר, הם העת לעסוק בשאלה הגדולה. מי אתה בר כוכבא? עם השאלה הזאת נגשתי לרב ד"ר יוחאי מקבילי, ראש מפעל משנה תורה להנגשת כתבי הרמב"ם. על התשובות שקיבלתי בנושא נדבר ממש בקרוב אבל קודם כל קצת רקע.

בר כוכבא נפטר בשנת 135 לספירת הנוצרים, בעוד ששנת לידתו לא ידועה. בשנות חייו האחרונות היה מנהיגו של המרד היהודי הגדול השלישי נגד האימפריה הרומית, שקרוי כיום על שמו: מרד בר כוכבא. לא הרבה ידוע על בן כוסבה, לבר מעצם הנהגתו את ההתקוממות נגד הרומים, התקוממות שהסתיימה בתבוסה ובמותם של אלפים רבים. בר כוכבא שלט במשך שלוש שנים וחצי בטריטוריות ביהודה שאנשיו כבשו מידי הרומאים, כשתומכיו מאמינים בהיותו מלך המשיח והוא מחזיק בתואר "נשיא ישראל". בר-כוכבא נהרג ככל הנראה בעת נפילת ביתר לידי הרומאים.

אגרותיו בעברית בת ימינו נשמרו באורח פלא.

"דמותו עברה שלוש מתקפות" מסביר מקבילי. "ראשונה: היסטורית, בר כוכבא הועלם. בתלמוד הבבלי הוא לא מופיע כלל ובתלמוד הירושלמי הוא דמות אגדית מאוד. אמנם, בסופו של דבר בהלכה בתשעה באב אבליים וצמים גם על מרד בר כוכבא שנכשל ועל נפילת בית תור (העיר ביתר, א"ה). באופן כללי סיפורו הועלם עד לאחרונה, עד שהכתבים שלו והמטבעות שטבע בזמן המרד נחשפו וכך החלו לחבר את הפאזל הארכיאולוגי – עד שהדמות התבררה כממשית, בר כוכבא באמת היה".

שלוש מתקפות ספג בר כוכבא

מעט מאוד דיווחים נשמעו אודות בר-כוכבא במהלך השנים. שמו התגלה בעקבות חפירות ארכאולוגיות במאה ה-20. הכינוי המוכר "בר כוכבא" נלקח מכתבי היסטוריונים עתיקים שחברו מאות שנים אחריו. הרב ד"ר יוחאי מקבילי מציין בשיחה עמי כי דמותו של בר כוכבא נחשפת לעיסוק ודיון בעיקר מאז תחילת הציונות, הן כדמות בעלת השרא ליהודי בעל הקוממיות, והן לאור הגילויים הארכיאולוגיים וההיסטוריים המפעיעים, שאפילו

הצלחת המשיח או כשלונו

ג, אל יעלה על דעתך שהמלך המשיח צריך לעשות אותות ומופתים, ומחדש דברים בעולם, או מחיה מתים, וכיוצא בדברים אלו שהטפשים אומרים. אין הדבר כן, שהרי רבי עקיבה חכם גדול מחכמי משנה היה, והוא היה נושא פליו שלכוזבא המלך, והוא היה אומר עליו שהוא המלך המשיח, ודמה הוא וכל חכמי דורו שהוא המלך המשיח, עד שנהרג בעוונות; כיון שנהרג – נודע שאינו משיח. ולא שאלו ממנו חכמים לא אות ולא מופת.

ד, ואם לא הצליח עד פה, או נהרג – בידוע שאינו זה שהבטיחה עליו תורה, ונהרי הוא ככל מלכי בית דוד השלמים הכשרים שמתו. ולא העמידו הקדוש ברוך הוא אלא לנסות בו רבים, שנאמר: "ומן המשפילים יפשלו לצרוף בהם ולברר וללבן עד עת קץ, כי עוד למועד" (דניאל

יא, לה).



ההלכות ברמב"ם ממהדורתו המדויקת מכתבי יד וולא צנזורה נוצרית ששיבשה פרק זה



מטבע כסף שהוטבע מחדש על ידי המנהל הבר כוכביא בזמן מרד בר כוכבא. סלע - טטרדרכמה. משמאל: חזית בית מקדש וארון הברית בתוך, וכוכב מעל. מימין: לולב עם אתרוג, והכיתוב "לחרות ירושלים"

רבי עקיבא באמת חשב עליו שהוא מלך המשיח אבל 'כיוון שנהרג - נודע שאינו המשיח'. הכישלון שלו מצביע רק על דבר אחד, שהוא אינו מלך המשיח, אבל בהחלט הוא מלך טוב וכשר. הרמב"ם אומר את זה במפורש שאי הצלחה צבאית אין פירושה משיחיות שקר: 'בידוע זה שאינו זה שהבטיחה עליו תורה והרי הוא ככל מלכי בית דוד השלמים, הכשרים שמתו'. הרמב"ם לא שותף להעלמה שלו, לא להאשמה לנוכח הכישלון כי לא בוחנים ערך של מעשה רק לפי התוצאות הצבאיות, וגם לא כמי שהציג 'יהדות שרירים' חסרת אמונה כפי שמנסים להציג. הרמב"ם מציג את בר כוכבא כדוגמה של השראה".

מעבר לרמב"ם שענה על שלוש הטענות, כיצד חכמי ישראל קיבלו את בר כוכבא?

"במהלך הגלות, עורכי התלמוד הבבלי חששו מההשראה הזו. לא בגלל שחשבו שהוא מטורף אלא כי בתנאים של הגלות זה מעשה מסוכן ביותר והמצב של היהודים הוא גרוע ביותר ונעדר כל עוצמה צבאית. הרמב"ם אינו איש של גלות, הוא מהפכן-שמרן שרוצה לראות את התורה כולה על כל היבטיה הלאומיים והאישיים. עד כדי כך שבאגרת המפורסמת שלו לחכמי צרפת (מונפלייה) הוא כותב שחורבן בית ראשון הגיע בשל ההתעסקות של העם באמונות טפלות דתיות ואליליות, במקום להכשיר את עצמו צבאית. זו אמירה רלוונטית ביותר היום."

במשך שלוש שנים וחצי הם הצליחו

הרב ד"ר יוחאי מקבילי בן ה-50, נשוי ואב לשבעה. לצד תפקידו כראש מפעל משנה תורה להנגשת כתבי הרמב"ם, מקבילי מפתח אלגוריתמים בחברת היטק, ומרצה בטכניון לפילוסופיה של הרמב"ם ולפילוסופיה פוליטית יהודית. לאחרונה הוציא את ספרו ההגותי-מהפכני של הרמב"ם "מורה הנבוכים" עם ביאור עדכני והרחבות אקטואליות המגשרות על הפער לימינו, ועם תרגום חדש של הלל גרשוני.

נחזור לפולמוס שהזכרת בין הפרופסור יהושפט הרכבי ליגאל ידין. מה היה שם?

"הרכבי אמר שבר כוכבא הביא אסון מאוד גדול, מעשה התאבדות והערכה לא נכונה - בר כוכבא אינו מודל לחיקוי. יגאל ידין שהיה הרמטכ"ל הראשון בפועל וארכיאולוג, הוא זה שחושף ופותח את הכתבים של הרמטכ"ל האחרון של מדינת ישראל השנייה, בר כוכבא. זה פלא, כאילו חיכו רק לו 1,830 שנה. בכל אופן, ידין ענה להרכבי

מתקפה שניה: מחשבה שבר כוכבא היה משיח שקר, שהביא בטירופו לחורבן העם.

זו מתקפה חדשה. פרופסור יהושפט הרכבי, טען בספרו 'בתוקף המציאות: לקחים לאומיים וחינוכיים מירמיהו מהמרד הגדול וממרד בר כוכבא' כי בר כוכבא הביא עלינו חורבן גדול מאוד. יגאל ידין ופרופסור ישראל אלדר ענו לו. ניגע בתשובתם בהמשך."

"מתקפה שלישיית: בר כוכבא היה כופר. בר כוכבא הציג את היהדות השרירים ולא את היהדות שבוטחת בקב"ה. לשם כך גם קראו את הטקסט שמספר עליו בירושלמי כאילו הוא אומר לא-לוקים 'אל תעזור לנו ואל תפריע לנו' ומביאים פסוק מתהילים. אבל הקריאה גם בפסוק מתהילים הפוכה לחלוטין, היא לא בסימן קריאה, אלא בסימן תמיהה. דוד המלך וגם בר כוכבא אומרים בתמיהה - 'לא תעזור לנו ותעמוד מן הצד?!'."

התשובות של הרמב"ם

ד"ר מקבילי אומר כי לדעתו הרמב"ם בהחלט מצליח לענות על שלוש המתקפות הללו. "בסוף 'משנה תורה', בפרק 999, האחד לפני אחרון, העוסק בהלכות משיח, ופרק לפני ימות המשיח - הרמב"ם מתאר את בר כוכבא ולא מעלים אותו. הרמב"ם מסביר שמשיח הוא דמות פוליטית ארצית ולא שמימית או דתית, ושיש תהליכי משיחיות, והוא תוקף את המחשבה הדתית הפסולה שמשיח צריך לעשות נס משמיים. בר כוכבא לא נצרך לעשיית נסים וכדומה. הרמב"ם מתאר את רבי עקיבא שמלווה רוחנית את המרד של בר כוכבא, והמהלכים הצבאיים שעושה בר כוכבא מלווים בחשיבה הזאת". במאמר מוסגר אומר הרב מקבילי, כי הדבר חסר היום, תפיסת עולם יהודית שמעניקה אתיקה ודרך מוסר למאבקים אסטרטגיים צבאיים, אך לא נאריך בכך.

לשיטתו של הרמב"ם, בר כוכבא היה מקובל על הציבור? מה שאנחנו מכנים היום קונצנזוס. "בהחלט, הרמב"ם מתאר שהיה קונצנזוס לגבי בר כוכבא. הוא אומר: 'ודימה הוא וכל חכמי דורו שהוא המלך המשיח עד שנהרג בעוונות', אף שהתלמוד מציג מתנגד אחד שולי וחרגי. לרמב"ם יש תפיסה חשובה, היעד של כל מלך מישראל הוא לשאוף ולממש את התפיסה היהודית בשלמותה". הרב מקבילי מסביר כי אם אותו מלך מצליח אנחנו אומרים עליו שהוא "מלך המשיח", זהו תואר שניתן בדיעבד.

בדיעבד אנחנו יודעים שבר כוכבא לא הצליח.



מטבע נוסף שהיה בשימוש בזמן המרד. משמאל: אשכול ענבים ולצדו הכתובת "שב לחר ישראל". מימין: עץ תמר והכתובת "אלעזר הכהן"

של הגלות אז היינו צריכים לפתח כישורים אחרים של למדנות ודבקות. העוצמה של כוח מבהילה. אני חושב שזה חלק מהעניין שלא רצו את דמותו של בר כוכבא שהביא עלינו אסון בגלל כוח, ויותר חמור – הוא הואשם שאף הפסיד את העולם הרוחני. בזירה הפוליטית של ימינו שני הקצוות האלה של אלו שחושבים שיש לנו יותר מדי כוח, ומצד שני אלו שחושבים שרק עולם רוחני הוא החשוב – נלחמים היום נגד דמותו של בר כוכבא. צריך לראות את בר כוכבא כפי שהוא. הוא לא מלך המשיח אבל הוא מלך כשר, שמעלה את ערך הגבורה והיוזמה וערכים חשובים, המאמץ לא נבחן רק על פי התוצאה. בסופו של דבר המציאות שלנו כאן – חשוב שנתסכל עליה בשיקול דעת וברצינות, צריך להכיר בכך שבלי הרבה אמונה לא היינו פה."

אחרי כל מה שדיברנו, נראה שהחרדים וחלק מהדתיים מעדיפים גם היום לא להסתכל על בר כוכבא אלא ללכת להילולת רבי שמעון בר יוחאי במירון.

"בהחלט. אני חושב שההילולה באה להדגיש יותר את תורת הסוד, שיש זרמי עומק בעולם היהודי. יש לרמב"ם תורת סוד מהפכנית ושונה, שהוא פורש אותה במורה הנבוכים, אבל אין מחלוקת שיש תורת סוד. וצריך גם את הכוח הרוחני וגם את הכוח המעשי. זאת אחת הבעיות שיש דיכוטומיה, העולם הציוני מדגיש את בר כוכבא ולא את תורת הסוד והעולם החרדי מדגיש את תורת הסוד ולא את בר כוכבא. אנחנו כציונים דתית צריכים לראות את שני הדברים משולבים. זה נכון לשבועות – האדמה והתורה; חנוכה – המקדש והמלחמה. המודל הזה חוזר כל הזמן."

לסיכום אומר מקבילי כי העליה למירון מצביעה לדעתו על כוח נפש עמוק, על רצון לעלות לרגל. "הרמב"ם רואה את העליה לרגל כמקום מפגש של כל שכבות העם. וכאן אפשר שיש אכזבה עמוקה או הזדמנות. אם מירון הוא 'שומר מקום' לכוחות של קרבה לקודש, שבסופו של דבר יגיעו להר הבית, ולהפוך אותו למקום מרכז ומפגש של מהות לעם וכאור לכל האנושות, אז נהדר. אני חושש שהוא לא שומר מקום, אלא תחליף, וזה חבל. אנחנו אוהבים ללכת למקומות של חורבן וצער וגבורה כואבת ומביאים נשיאי עולם ואח"מים למצדה, ליד ושם לכותל, במקום למקומות של חיים וחזון. ירושלים שציון (הר הבית) בליבה היא מקום של חיים, ול"ג בעומר עם יום ירושלים שגם לפנינו, הוא הזדמנות לראות איך מביאים את חזון ירושלים לנו ולכל העולם." ■

ואמר שבמרד בר כוכבא היה העם מלוכד מאוד, ולא כמו המרד הגדול בשנת 70 לספירה. לכל אומה יש ערכים גדולים וחשובים לה, שאי אפשר לסבול לוותר עליהם, שהם קו אדום, וכדור של בר כוכבא אדירנוס ביקש להפוך את ירושלים למקום מקדש מרכזי ליופיטר, וזה היה זה בלתי אפשרי לקבל. זה אוברדן ערכים ותקווה, ויש לכלכל אותם בשיקול דעת למול הסיכונים. היתה מערכה מתוכננת היטב שבזמנם הם תפסו אותה כבעלת סיכויים להצליח, ובמשך שלוש שנים וחצי הם אכן הצליחו בה.

מקבילי אומר כי היה שם עניין נוסף שקשור לימי הקמת המדינה, הימים הקשים ההם. "גאל ידיו סיפר שאפילו בן גוריון בא אליו וביקש ממנו להעריך בשיקול דעת האם יש סיכוי לעמוד צבאית מול צבאות ערב אם מכריזים על הקמת מדינת ישראל. ידיו השיב שבמצב העניינים באותו רגע, לצבאות ערב יש יתרון, אבל בהתחשב בציפיה לקבלת נשק, ובמוטיבציה של העם, יש סיכוי שנצליח. ועכשיו נחשוב, אם בן גוריון לא היה מצליח, היינו אומרים שהוא מטורף? הרי בסופו של דבר כן הצלחנו, ומעשה ההכרזה של בן גוריון הוא אחד האקטים הגדולים של עמנו וצדק. לפעמים הכישלון תלוי בהרבה מאוד גורמים בלתי נראים כשאתה יוצא למלחמה. אותו דבר גם לגבי מלחמת ששת הימים: הרכבי טען שפתיחת המלחמה בתנאים של אז, תפיל רבבות של קורבנות. זה לא קרה, ישראל הצליחה וניצלה מקטסטרופה."

הכתבים של בר כוכבא, מה הם תורמים להבנת דמותו?

"אתן לך דוגמה. לגבי הטענה השלישית שבר כוכבא בעט ביהדות או האמונה, בכתבים שלו מופיע שהוא מבקש להביא לחייליו בחג הסוכות הדסים וערבות ולתקן אותם, כלומר להפריש מהם תרומות ומעשרות. הוא באמת דמות מאוד גדולה. אני חושב שלשמחתנו, חלק גדול מהציונות ראה את בר כוכבא כדמות שמסמלת את היציאה מהגלות, שהדבר בא מלמטה. המטרה של בר כוכבא היתה להחזיר את חירות ישראל ולהקים את בית המקדש, כך אנו רואים גם במטבעות שטבע. אני חושב שכל הדברים האלה, כפי שהרמב"ם רואה אותם, צריך לראות אותם במבט מפוכח יותר ולא רק על פי התוצאה. האיש גדול והמעשה גדול, גם אם נכשל. יש דברים שאינם נמדדים לפי טריטוריות שאבדו אלא לפי ערכים שאבדו."

הזכרת את הציונות. מה הוביל לשינוי בתפיסה? אני חושב שחלק מהפולמוס הדתי, השלישי שהזכרתי, הוא פולמוס שמפחד מהכוח, של עם ישראל עם כוח חזק, זה לא מתאים להיסטוריה